

Prof. dr Duško Vejnović redovni profesor Univerziteta u Banjoj Luci, predsjednik Evropskog defendologija centra Banja Luka, glavni i odgovorni urednik časopisa Defendologija i Sociološki diskurs

Republika Srpska u balkanskoj i međunarodnoj dilemi

Svakom djelu je bitan završetak, ma kakav mu bio tok i početak (William Shakespeare)

Malo je političkih tvorevina u savremenoj Evropi koje tako uporno izmiču jednoznačnom određenju kao Republika Srpska. Nastala u ratu, potvrđena mirovnim sporazumom, ugrađena u ustav države koju njeni najglasniji predstavnici često osporavaju, ona već tri decenije živi u stanju koje se ne može opisati ni kao privremenost ni kao trajnost. Za jedne je ona istorijska tekovina i garant opstanka jednog naroda zapadno od Drine, za druge je ožiljak koji podsjeća na ono što je Dejton bio prinuđen da prizna kako bi zaustavio ubijanje. Ta dvostrukost nije samo retorička figura u domaćim polemikama; ona je strukturna osobina političkog prostora u kojem Republika Srpska postoji, i upravo ona čini da se svako pitanje o njenoj budućnosti odmah pretvara u pitanje o budućnosti Balkana, a potom i u pitanje o tome kako se velike sile odnose prema ovom dijelu Evrope. Govoriti o Republici Srpskoj kao o dilemi znači, dakle, govoriti o dilemi koja je istovremeno unutrašnja, regionalna i međunarodna, a ta tri nivoa se ne mogu razdvojiti bez gubitka smisla.

Dilema počinje od samog dejtonskog dokumenta. Opšti okvirni sporazum za mir u Bosni i Hercegovini, potpisan u Parizu u decembru 1995. godine nakon pregovora u vojnoj bazi u Ohaju, bio je kompromis između ratne stvarnosti i međunarodne norme. Ratna stvarnost govorila je da se na terenu formirala teritorija sa vlastitom vojskom, upravom i stanovništvom koje ju je doživljavalo kao svoju. Međunarodna norma govorila je da se granice ne mijenjaju silom i da država priznata u Ujedinjenim nacijama ostaje cjelovita. Dejton je pomirio ta dva zahtijeva na jedini način na koji su se mogli pomiriti: unutrašnjom podjelom države na dva entiteta sa širokim nadležnostima, uz zajedničke institucije koje su u početku bile toliko slabe da su neki posmatrači govorili o konfederaciji u svemu osim u imenu. Republika Srpska je tako dobila ustavni legitimitet koji joj ratni protivnici nisu bili spremni da priznaju, ali ga je dobila unutar okvira koji ju je obavezivao da učestvuje u državi koju je oružjem pokušala da napusti. Taj rođeni paradoks nije se s vremenom razriješio; on se samo mijenjao u obliku.

Prva decenija poslije rata protekla je u znaku onoga što se tada nazivalo izgradnjom države. Visoki predstavnik, opremljen bonskim ovlaštenjima iz 1997. godine, smjenjivao je izabrane zvaničnike, nametao zakone i postepeno prenosio nadležnosti sa entiteta na državni nivo. Osnovane su zajednička vojska, državna granična služba, jedinstveni sistem indirektnog oporezivanja, sudske i tužilačke institucije na nivou Bosne i Hercegovine. Iz perspektive međunarodne zajednice, to je bio proces racionalizacije koji je nefunkcionalnu dejtonsku strukturu činio sposobnom za evropske integracije. Iz perspektive Banjaluke, to je bio proces u kojem se dejtonska Republika Srpska iz godine u godinu smanjivala bez pristanka onih koji su je smatrali svojom. Obje perspektive su, na svoj način, tačne, i upravo to je ono što čini dilemu dilemom, a ne pukim sukobom dobrih i loših namjera. Nadležnosti koje su prenošene često su bile prenošene uz saglasnost entitetskih institucija, pod pritiskom ili bez njega, što danas otvara pravnu raspravu o tome da li se ta saglasnost može povući i pod kojim uslovima. Ta rasprava nije akademska; ona je jezgro savremenog spora između Banjaluke i Sarajeva, i ona pokazuje koliko je pravna forma dejtonskog ustava neodvojiva od političke supstance koju svaka strana u nju učitava.

Kad se pogleda unazad, prelomna godina bila je 2006. Tada je propao takozvani aprilski paket ustavnih amandmana, dogovoren uz američko posredovanje, koji bi ojačao državne institucije i uveo neke elemente građanskog principa, ali bi istovremeno u ustav ugradio konsenzus da entiteti ostaju. Paket je pao za dva glasa u Predstavničkom domu, i to zbog protivljenja koje je došlo iz bošnjačkog i hrvatskog političkog tabora, a ne iz Republike Srpske. Rijetko se ta činjenica pominje u današnjim raspravama, a ona je važna jer pokazuje da je zaokret ka konfrontaciji koji je uslijedio bio uslovljen i uzajamnim nepovjerenjem, a ne samo jednostranim otporom. Nakon 2006. godine, politički prostor u Republici Srpskoj počeo je da se organizuje oko odbrane onoga što je preostalo od dejtonskih nadležnosti, a retorika o pravu na samoopredjeljenje, koja je ranije bila marginalna, postala je dio glavnog toka. Istovremeno, međunarodna zajednica je počela da gubi strpljenje i jedinstvo, jer su se u Vijeću za implementaciju mira pojavile prve ozbiljne pukotine između zapadnih zemalja i Rusije. Ono što je do tada bilo jednoglasno tutorstvo pretvorilo se u polje geopolitičkog natjecanja u malom.

Tu se otvara regionalna dimenzija dileme. Republika Srpska se ne može razumjeti bez Srbije, ali se ne može ni svesti na nju. Ustav Bosne i Hercegovine dozvoljava specijalne paralelne odnose entiteta sa susjednim državama, i taj odnos je institucionalizovan sporazumom između Beograda i Banjaluke još u vrijeme kad su obje strane bile pod pritiskom da dokažu svoju miroljubivost. Ali suština tog odnosa nije u dokumentima, već u dubinskoj društvenoj i emotivnoj vezi koja prelazi Drinu u oba smjera i koju nijedna vlast u Beogradu ne može ignorisati bez političke

cijene. Upravo zato je Srbija u odnosu prema Republici Srpskoj uvijek bila u vlastitoj dilemi: podrška koja bi prešla u otvoreno ohrabrivanje secesije koštala bi je odnosa sa Evropskom unijom, koja je istovremeno njen glavni trgovinski partner i cilj njenih integracija, dok bi hladnoća prema Banjaluci bila doživljena kao izdaja u vlastitom biračkom tijelu. Beograd je taj problem rješavao formulom koja se s vremenom ustalila: puna podrška Dejtonu, puna podrška Republici Srpskoj kao dejtonskoj kategoriji, i uporno odbijanje da se izjasni o onome što bi se dogodilo ako bi dejtonski okvir prestao da postoji. Ta strateška dvosmislenost je Srbiji davala manevarski prostor, ali je Republiku Srpsku ostavljala u položaju koji je istovremeno zaštićen i nesiguran, jer nikada nije bilo sasvim jasno gdje se nalazi crvena linija ispod koje podrška prestaje.

Kosovo je toj regionalnoj dilemi dodalo sloj koji se ne može zanemariti. Kada je 2008. godine Priština proglasila nezavisnost i kada je većina zapadnih država tu nezavisnost priznala, u Banjaluci je odmah postavljeno pitanje koje je od tada postavljano bezbroj puta: ako je pravo na samoopredjeljenje moglo da nadjača teritorijalni integritet u slučaju Kosova, zašto ne bi moglo i u slučaju Republike Srpske. Zapadni odgovor je bio da je Kosovo jedinstven slučaj, sui generis, i da ne stvara presedan. Taj odgovor je pravno branjiv, ali je politički bio i ostao neuvjerljiv za one kojima se upućivao, jer se svaki slučaj može proglasiti jedinstvenim ako se dovoljno detaljno opiše. Srbija se tako našla u položaju u kojem njena vlastita argumentacija o nepovredivosti granica u slučaju Kosova radi protiv interesa Republike Srpske, a argumentacija koja bi Republici Srpskoj otvorila put ka samoopredjeljenju radi protiv Srbije na Kosovu. Nijedna vlast u Beogradu nije tu protivrječnost razriješila, jer je ona nerazrješiva; moguće je samo živjeti s njom, a to znači održavati status quo u oba slučaja i nadati se da će vrijeme ponuditi nešto što trenutak ne nudi.

Međunarodna dimenzija dileme je najsloženija, jer se u njoj ukrštaju interesi aktera koji Balkan vide iz sasvim različitih uglova. Za Evropsku uniju, Bosna i Hercegovina je dio prostora koji je 2003. godine u Solunu dobio evropsku perspektivu, a 2022. godine i kandidatski status, uz odluku da se otvore pristupni pregovori kada se ispune određeni uslovi. Unija je pri tome zauzela stav da su reforme na državnom nivou preduslov integracija, a da entiteti moraju biti dio tog procesa, ali ne i njegov glavni subjekt. To je Republiku Srpsku dovelo u položaj u kojem njeni zvaničnici deklarativno podržavaju evropski put, a istovremeno se protive većini mjera kojima se taj put popločava, jer te mjere podrazumijevaju jačanje državnih institucija na račun entitetskih. Evropska unija je sa svoje strane oklijevala da upotrijebi instrumente prisile koje ima na raspolaganju, dijelom zato što odluke o sankcijama zahtijevaju jednoglasnost, a dijelom zato što se u nekim članicama, prije svega u Mađarskoj, pojavilo razumijevanje za argumente

Banjaluke. Rezultat je politika koja je, gledano izvana, često izgledala kao nedosljednost: strogi verbalni zahtjevi bez stvarne cijene za njihovo neispunjavanje.

Sjedinjene Države su u tom pogledu bile odlučnije. Vašington je od 2017. godine, a naročito poslije 2022, uveo niz sankcija protiv političkog rukovodstva Republike Srpske i osoba i firmi povezanih s njim, uz obrazloženje da podrivaju dejtonski sporazum i institucije Bosne i Hercegovine. Te sankcije su imale neposredne posljedice u bankarskom sektoru i u odnosima s međunarodnim finansijskim institucijama, ali njihov politički učinak bio je manje jednoznačan. U Banjaluci su one iskorišćene kao dokaz da spoljni faktor nastoji da slomi legitimno izabranu vlast, i tako su u nekim segmentima biračkog tijela učvrstile podršku onima protiv kojih su usmjerene. Istovremeno, Sjedinjene Države su na Balkanu bile sve manje prisutne kao svakodnevni akter, prepuštajući Evropskoj uniji vođstvo koje Unija nije uvijek bila spremna da preuzme. Taj vakuum je vidljiv u načinu na koji se posljednjih godina pojavljuju i nestaju inicijative za rješavanje pojedinih pitanja, od izbornog zakona do imovine, uvijek s obećanjem trajnog rješenja i uvijek s odlaganjem koje to obećanje obesmišljava.

Rusija je u toj konstelaciji igrala ulogu koja je istovremeno bila veća i manja nego što se obično prikazuje. Veća, jer je moskovska podrška Republici Srpskoj u Vijeću sigurnosti i u Vijeću za implementaciju mira bila konstantna i jer je ona Banjaluci davala osjećaj da nije sama u međunarodnom sistemu. Manja, jer je ta podrška u materijalnom smislu bila skromna i jer Rusija nikada nije bila u stanju, niti je pokazivala spremnost, da preuzme troškove koji bi nastali u slučaju stvarnog raspada dejtonskog poretka. Rat u Ukrajini je tu asimetriju učinio očiglednom. Rusija je postala partner s kojim se saradnja sve teže može opravdati pred zapadnim sagovornicima, dok se njena sposobnost da išta konkretno ponudi dodatno smanjila. Republika Srpska se tako našla u položaju u kojem je ruska podrška postala više simbolička nego strateška, a njena simbolička vrijednost sve više je koštala u odnosima sa onima od kojih ekonomski i politički zavisi. Slično se može reći i za Kinu, čije se prisustvo na Balkanu ogleda prije svega u investicijama i kreditima, a ne u političkim garancijama, i za Tursku, čiji je uticaj u Bosni i Hercegovini usmjeren prema Sarajevu i koja u Banjaluci nije doživljavana kao neutralan posrednik.

Postoji, međutim, još jedan međunarodni akter čija je uloga u dilemi Republike Srpske možda najvažnija, a to je sama Kancelarija visokog predstavnika. Ona je nastala kao privremeni instrument nadzora nad civilnim aspektima mirovnog sporazuma, a pretvorila se u trajnu instituciju sa ovlaštenjima koja nemaju pandana u savremenoj evropskoj praksi. Svaki visoki predstavnik je bio suočen s istim izborom: koristiti bonška ovlaštenja i time potvrditi da Bosna i Hercegovina nije

suverena u punom smislu, ili se uzdržati i time priznati da mehanizam nema drugu svrhu osim da postoji. Odluka Vijeća za implementaciju mira iz 2008. godine da se zatvaranje Kancelarije veže za ispunjavanje pet ciljeva i dva uslova, među kojima je i rješenje pitanja državne imovine, nikada nije provedena, jer se ti uslovi nisu stekli, a nisu se stekli dijelom i zato što je njihovo ispunjavanje zavisilo od onih koji su imali interes da se Kancelarija zatvori bez ispunjavanja uslova. Imenovanje posljednjih visokih predstavnika bez saglasnosti u Vijeću sigurnosti dodatno je zakomplikovalo situaciju, jer je Republika Srpska, uz podršku Rusije i uz suzdržanost Kine, osporila legitimitet imenovanja i time pravnu osnovu nametnutih odluka. Sukob oko toga eskalirao je u krivični postupak protiv predsjednika entiteta Republika Srpska Milorada Dodika zbog nepoštovanja odluka visokog predstavnika, što je u Banjaluci doživljeno kao politički proces, a u Sarajevu kao odbrana pravnog poretka. Presuda i sve što je iz nje proisteklo, uključujući pitanje mandata i ponovnih izbora, pokazali su da dejtonski sistem nema unutrašnji mehanizam za razrješavanje sukoba između entiteta i međunarodne uprave, nego da svaki takav sukob završava u vanrednom stanju koje se zatim proglašava novom normalnošću.

Ako se svi ti slojevi sagledaju zajedno, dilema Republike Srpske se može sažeti na sljedeći način. Ona je dovoljno jaka da spriječi ono što ne želi, ali nedovoljno jaka da ostvari ono što želi. Ona može blokirati odluke na državnom nivou, može odbiti da provede nametnute zakone, može organizovati referendume savjetodavnog karaktera i može odugovlačiti gotovo svaki proces koji zahtijeva njen pristanak. Ali ona ne može promijeniti granice, ne može se pripojiti Srbiji bez pristanka Srbije koji ta zemlja iz dobro poznatih razloga neće dati, i ne može sama izaći iz ekonomske i finansijske zavisnosti od zapadnih institucija koje su joj istovremeno najstroži kritičari i najveći kreditori. Njena moć je moć veta, a ne moć stvaranja, i to je situacija koja s vremenom iscrpljuje i one koji je koriste i one protiv kojih se koristi. Sa druge strane, ni država Bosna i Hercegovina, ni međunarodna zajednica nemaju sredstva da Republiku Srpsku pretvore u ono što ona ne želi da bude. Pokušaji da se entitet ukine ili suštinski oslabi vojnom ili administrativnom silom nisu realni, a pokušaji da se on preobrazi ekonomskim pritiskom pokazali su se politički kontraproduktivnim. Dakle, ni jedna ni druga strana ne mogu pobijediti, a nijedna od njih nije spremna da prizna da ne može pobijediti.

Ovdje se mora reći nešto i o unutrašnjoj dinamici, jer bi bilo pogrešno predstaviti Republiku Srpsku kao monolit. Politički prostor u entitetu podijeljen je između vladajućeg bloka koji je više od decenije i po gradio svoju legitimnost na odbrani entitetskih nadležnosti i opozicije koja tu odbranu načelno dijeli, ali osporava način na koji se vodi i cijenu koju ona ima. Razlike nisu u cilju, nego u sredstvima, i to je važno za razumijevanje međunarodne dileme, jer pokazuje da se

problem ne može riješiti promjenom vlasti. Nijedna politička snaga u Republici Srpskoj koja bi pristala na suštinsko slabljenje entiteta ne bi opstala na izborima, a to znači da spoljni akteri koji računaju na novu garnituru koja će biti popustljivija računaju na nešto što u ovom biračkom tijelu ne postoji. Istovremeno, društvo u entitetu prolazi kroz promjene koje su dublje od politike: iseljavanje mladih, pad nataliteta, praznjenje istočnih opština, koncentracija ekonomske aktivnosti u nekoliko urbanih centara. Ti procesi mijenjaju stvarnost mnogo brže nego što je mijenja politika, i moguće je da će Republika Srpska za dvadeset godina biti mnogo drugačija, a da se ni u jednom ustavnom članu ništa ne promijeni.

Ekonomska dimenzija zaslužuje posebnu pažnju, jer se u njoj dilema pokazuje u najopipljivijem obliku. Republika Srpska zavisi od izvoza u Evropsku uniju, od kredita međunarodnih finansijskih institucija, od doznaka dijaspore koja živi u zemljama Unije i od energetske sektora u kojem hidroelektrane i termoelektrane na ugalj čine kičmu vlastitih prihoda. Svaka od tih zavisnosti veže je za Zapad na način koji retorika o alternativnim partnerima ne može poništiti. Ruske investicije u naftnu industriju pokazale su se skromnijim od obećanog, kineski krediti nose uslove koji nisu povoljniji od evropskih, a zamisao o ekonomskoj samostalnosti u odnosu na Sarajevo razbija se o činjenicu da su indirektni porezi jedinstveni i da se prikupljaju na državnom nivou. Zelena tranzicija Evropske unije, sa mehanizmom prekograničnog usklađivanja cijena ugljenika, dodatno će opteretiti energetske model koji se zasniva na uglju, i to je pitanje koje će Banjaluku sustići bez obzira na ishod bilo koje političke krize. Ekonomski gledano, Republika Srpska nema dilemu; njena orijentacija je jasna. Dilema je u tome što politička retorika ide u jednom pravcu, a ekonomska stvarnost u drugom, i što se taj raskorak ne može održavati unedogled bez posljedica.

Vrijedi se zapitati i kako sama regija gleda na ovo pitanje, jer Balkan nije samo objekat velikih sila, već i prostor sa vlastitom dinamikom. Hrvatska, kao članica Evropske unije i NATO-a, ima u Bosni i Hercegovini svoje interese vezane za položaj Hrvata u Federaciji i povremeno nalazi taktičku podudarnost s Banjalukom u pitanjima koja se tiču entitetskih i etničkih nadležnosti, ali tu podudarnost nikada ne pretvara u strateško savezništvo, jer bi je ono dovelo u sukob sa vlastitom evropskom politikom. Crna Gora i Sjeverna Makedonija imaju svoje probleme i Bosnu i Hercegovinu doživljavaju kao izvor nestabilnosti koju bi radije zaobišle. Albanija i Kosovo posmatraju Republiku Srpsku kroz prizmu srpskog pitanja u cjelini. Regionalne inicijative, od Berlinskog procesa do Otvorenog Balkana, uglavnom su zaobilazile problem entiteta, jer je on premalen za veliku politiku, a prevelik za praktičnu saradnju. Rezultat je da je Republika Srpska u regionalnim okvirima prisutna više kao simbol nego kao učesnik, što je paradoksalno za teritoriju

sa više od milion stanovnika i sa privredom koja je, uprkos svemu, integrisana u regionalne tokove.

Ako se pitanje postavi u istorijskoj perspektivi, vidjeće se da balkanska dilema Republike Srpske nije nova po svojoj strukturi, iako je nova po sadržaju. Balkan je kroz cijeli devetnaesti i dvadeseti vijek bio prostor u kojem su se lokalna pitanja rješavala u prijestonicama velikih sila, a lokalni akteri su tražili zaštitnika čija bi ih podrška oslobodila od zavisnosti prema drugom zaštitniku. Istočno pitanje, kako su ga zvali diplomati devetnaestog vijeka, sastojalo se upravo u tome da nijedna sila nije mogla dozvoliti da druga sila ovlada balkanskim prostorom, pa je rezultat bio niz privremenih rješenja koja su odlagala, a ne rješavala probleme. Dejton je u tom smislu nasljednik Berlinskog kongresa: dokument koji je zaustavio rat tako što je zamrznuo pitanja koja rat nije riješio. Ono što je novo jeste da su se velike sile promijenile, da se Evropska unija pojavila kao akter koji nema vojnu logiku carstva, ali ima administrativnu logiku integracije, i da se stoga dilema više ne može svesti na izbor između dva zaštitnika, već postaje izbor između integracije pod uslovima koje neko drugi određuje i izolacije pod uslovima koje niko ne može održati.

U tom kontekstu treba razmotriti i pitanje koje se u Banjaluci najčešće izbjegava, a to je pitanje šta bi Republika Srpska zapravo bila kada bi se oslobodila dejtonskog okvira. Odgovori koji se nude kreću se od nezavisne države, preko pripajanja Srbiji, do nekog oblika konfederalnog aranžmana sa ostatkom Bosne i Hercegovine. Nezavisna država sa nešto više od milion stanovnika, bez izlaza na more, sa granicom koju nijedna susjedna zemlja ne bi priznala i sa ekonomijom zavisnom od tržišta koje bi joj bilo zatvoreno, teško da bi bila privlačna ni onima koji je danas priželjkiju. Pripajanje Srbiji zahtijevalo bi da Srbija odustane od evropskih integracija i od vlastite argumentacije o Kosovu, što ona neće učiniti. Konfederalni aranžman je, u suštini, ono što Republika Srpska već ima kada je u pitanju obim nadležnosti, i sve što bi se promijenilo bilo bi ime. Iz toga proizlazi da je maksimalistička retorika o samostalnosti manje program, a više instrument pregovaranja i mobilizacije, i da ona, čak i kada se najglasnije izgovara, računa s tim da neće biti ostvarena. To nije cinizam, nego opis funkcije koju ta retorika ima u političkom sistemu čija je logika logika stalne krize.

Sa druge strane, isto se može reći i za retoriku o građanskoj Bosni i Hercegovini koja bi ukinula entitete i etničke principe. Ona ima svoje legitimne izvore u presudama Evropskog suda za ljudska prava, koje su utvrdile da izborni sistem diskriminiše građane koji se ne izjašnjavaju kao pripadnici konstitutivnih naroda, ali kao politički program ona zahtijeva pristanak onih koje bi lišila zaštite koju sada uživaju, a taj pristanak niko nije u stanju da obezbijedi. I ta retorika je, dakle, više instrument nego program, i obje strane to znaju, ali nijedna to ne može javno priznati,

jer bi priznanje otvorilo prostor za kompromis koji bi njihova biračka tijela doživjela kao poraz. Balkanska dilema Republike Srpske je zato i dilema Bosne i Hercegovine u cjelini: država koja ne može biti ono što neki žele da bude, a koja ne može ni prestati da bude ono što drugi ne žele.

Šta iz svega ovoga proizlazi za budućnost. Prvo, da se rješenje ne može očekivati od velikog sporazuma koji bi sve stavio na svoje mjesto, jer takav sporazum zahtijeva jedinstvo međunarodnih aktera koje ne postoji i spremnost lokalnih aktera na kompromis koja se ne može ostvariti bez tog jedinstva. Drugo, da će se stvarnost mijenjati kroz ekonomske i demografske procese koji ne pitaju za ustavne odredbe, i da će politika, kao i uvijek na Balkanu, tim procesima prilagoditi svoje priče naknadno. Treće, da Republika Srpska ima interes da izbjegne situaciju u kojoj bi njena strateška dvosmislenost prestala da bude dvosmislena, jer je upravo ta dvosmislenost ono što joj omogućava da bude istovremeno dio evropskog procesa i njegov kritičar, dio države i njen osporavatelj, dio srpskog prostora i posebna politička zajednica sa vlastitim institucijama. Jednoznačnost bi je prisilila na izbor koji ni u jednom pravcu ne bi bio povoljan, i to je razlog zašto oni koji njome upravljaju, bez obzira na stranačku pripadnost, u praksi izbjegavaju konačne odluke čak i kada ih verbalno najavljuju.

Za međunarodnu zajednicu, s druge strane, dilema se sastoji u izboru između dvije vrste rizika. Prvi je rizik da se popuštanjem prema Banjaluci ohrabri slabljenje države i da se otvori pitanje koje bi moglo destabilizovati širi prostor. Drugi je rizik da se insistiranjem na centralizaciji stvori trajna kriza koja iscrpljuje sve učesnike i koja evropsku perspektivu čini nedostižnom. Dosadašnje iskustvo pokazuje da je međunarodna zajednica prelazila s jednog rizika na drugi zavisno od okolnosti i od ličnosti onih koji su je predstavljali, a ne po nekom dosljednom planu. Moguće je da će u narednim godinama, pod pritiskom drugih kriza u Evropi i svijetu, Balkan biti sve manje u fokusu, i da će to Republici Srpskoj dati prostor koji spoljni pritisak nije davao. Ali isto tako je moguće da će se, u kontekstu širenja Evropske unije koje je nakon rata u Ukrajini ponovo postalo strateško pitanje, uslovi za Bosnu i Hercegovinu postrožiti, i da će entitet biti stavljen pred izbor kojem se do sada uspješno izmicao.

Ono što je izvjesno jeste da Republika Srpska neće nestati, kao što neće nestati ni Bosna i Hercegovina, i da će obje nastaviti da postoje u odnosu koji nijedna od njih nije birala, ali koji obje moraju da žive. U toj prinudi zajedništva možda se krije i jedini realan izlaz iz dileme: ne u pobjedi jedne strane nad drugom, već u postepenom smanjivanju cijene koju obje plaćaju za sukob koji ne mogu dobiti. To bi zahtijevalo da se u Banjaluci prihvati da je evropska integracija jedini okvir u kojem entitet može sačuvati ono što mu je važno, a da se u Sarajevu i u

međunarodnim prijestonicama prihvati da taj okvir mora ostaviti prostora za nešto što se ne može ukinuti dekretom. Takva vrsta uzajamnog prihvatanja nije trenutno vidljiva, a možda ni moguća, ali je istorija Balkana puna primjera da su se stvari koje su dugo izgledale nemoguće događale kada su svi drugi putevi bili iscrpljeni. Republika Srpska danas stoji na tački u kojoj su gotovo svi drugi putevi već isprobani. Preostaje da se vidi da li će ona, i oni koji o njoj odlučuju, iz te činjenice izvući zaključak, ili će još jednu deceniju provesti dokazujući da se on može odlagati.

Na kraju, dilema Republike Srpske nije pitanje na koje postoji tačan odgovor, nego stanje u kojem se odgovori stalno iznova traže i stalno iznova odgađaju. To stanje ima svoju cijenu, plaćenu u godinama koje su mogle biti iskorišćene bolje, u ljudima koji su otišli, u prilikama koje su propuštene. Ali ono ima i svoju logiku, koju bi svaki ozbiljan posmatrač morao da prizna prije nego što ponudi rješenje: logiku prostora u kojem se identitet i institucije nikada nisu poklapali, u kojem su granice uvijek bile više privremene nego što su izgledale i u kojem su oni koji su pokušavali da riješe stvari jednom zauvijek redovno stvarali probleme koje su morali rješavati oni poslije njih. Republika Srpska je, u tom smislu, balkanska sudbina u svom savremenom obliku, a razmišljati o njoj znači razmišljati o tome kako se u takvoj sudbini može živjeti bez da se ona poriče i bez da joj se sve podređuje. To je pitanje koje prevazilazi jednu teritoriju, jedan narod i jedan mirovni sporazum, i upravo zato zasluđuje da se o njemu misli ozbiljnije nego što se obično misli.